

VANHAN VAASAN RYYTIMAAN INVENTOINTI

Ruusa Viljanen Rossi, elokuva 2012, Pohjanmaan museo

1. Johdanto

Kadonneet puutarhat sijaitsevat Mustasaaren kirkon pohjois- ja itäpuolella. Nimensä mukaisesti alueella on aikaisemmin sijainnut useampikin puutarha. Nykyisin alue on pääosin niittyä ja niittypohjaista metsää. Kulku alueella on haasteellista, koska selkeää polkuverkostoa ei ole ja alavin osa peittyy laajalti tulvivan lammen alle.

Niittyalueen pohjoisosassa sijaitsi 1800-luvun alkupuoliskolla Seurahuoneenpuisto ja kaivuhuone, keskivaiheilla köyhäintalon ryytimä ja eteläpäässä laamanni Roschierin ja hovioikeudenpresidentin Rotkirchin puutarhat. Puutarhat ovat tänä päivänä vain muisto, mutta alueen kiviaidat, umpeen soistunut pyöreä lampi sekä jokunen villiintynyt puutarhakasvi todistavat yhä alueen aikaisemmista vaiheista.

Kadonneet puutarhat ovat helppokulkuisimpia keväällä ennen kuin kasvillisuus on kasvanut kovin korkeaksi. Myös kiviaidat ovat helpoiten erotettavissa tällöin. Kesällä pääsee tosin näkemään joitain alueella säästyneitä kulttuurikasveja kuten illakkoja, lehtosinilatvoja, liljoja ja pajuangervoja. Syksyllä erottaa parhaiten ympäristöstään Mustasaaren kirkon parkkipaikan reunalla kasvavat kaksi vanhaa lehmusta, jotka ovat aikanaan todennäköisesti osoittaneet hovioikeuden presidentin puutarhan sisäänkäynnin paikan.

Inventoinnin tarkoitus on selvittää, mitä jäänteitä alueella yhä on sen aikaisemmista vaiheista. Inventointi on tehty paikan päällä silmämääräisesti tutkimalla sekä vertailemalla ajankohtaista maastokarttaa kohdetta koskevaan vanhempaan karttamateriaaliin. Tarkoituksena on myös alueen omistussuhteiden selvittäminen.

1.1. Tutkimuksen kohde ja rajaus

Inventointi käsittää niin kutsutun Ryytimaan alueen. Alue noudattelee suurin piirtein kolmion muotoa ja rajoittuu itäiseltä pitkältä sivultaan Postikatuun, etelässä Adelcrantzinkujaan ja Mustasaaren kirkon alueeseen. Läntisellä laidalla inventointialue rajautuu Itäisen aitakadun ja Postikadun omakotialueen tonttirajoihin.

1.2. Aikaisemmat tutkimukset ja inventoinnit

Puutarhojen historia tunnetaan kohtalaisen hyvin Eija Piispalan tutkimustyön ansiosta. Inventoinnin päälähteenä on käytetty hänen *Vanhan Vaasan puutarhojen ja puistojen historiaa*-teosta vuodelta 2002, sekä erityisesti Vaasan hovioikeuden puutarhahistoriaan vaihe vaiheelta pureutuvaa *Hovioikeuden puistot ja ryytimaat*-teosta vuodelta 2004.

Kohdetta käsitellään myös seuraavissa aikaisemmissa inventoinneissa ja tutkimuksissa: *Vanha Vaasa Palossa säilynyttä kaupunkia 1987*, *Vanhan Vaasan valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen inventointi 2008*, *Vanha Vaasa - rakennushistoriallinen tutkimus 2009*, *Vaasa – kulttuuriympäristöselvitys 2010*. Kohteen historiaa valaisevat myös Vaasan hovioikeuden kehitystä käsittelevät teokset *Vaasan Hovioikeus 1776-1976*, sekä *Themiksen temppeli – Vanhan Vaasan hovioikeudentalo Kustaa III:n valistuspyrkimysten dokumentti 1997*. Museovirasto teetti vuonna 2007 Vanhassa Vaasassa kaupunkiarkeologisen inventoinnin, jonka rajaus ei kuitenkaan kata käsillä olevaa inventointia.

1.3. Rajoitteita

Inventoinnin kenttätutkimusta vaikeutti elokuisen ajankohdan runsas kasvillisuus. Alueen vesakoitumista on pyritty hallitsemaan raivaamalla. Inventointihetkellä raivaustyö oli juuri käynnissä ja aluetta peitti vastakaadettu raivausjäte. Raivausjätettä ei ilmeisesti ole poistettu täysin aikaisempinakaan vuosina, joten paikoin paksuhko risukerros vaikeutti mahdollisten painaumien, polkujen sekä muiden maaston muodostumien lukemista. Alueella sijaitsevan lammen ympärys on soistunut ja oli sateisen kesän jäljiltä inventointihetkellä laajalti veden peitossa, mikä osaltaan rajoitti alueella kulkua.

Omistussuhteiden tutkimusta rajoitti se, ettei alkuperäistä kauppakirjaa, josta ilmenee ne ehdot, joiden mukaan valtio vuonna 1821 lunasti kaupungin vuokrapalstan Reinin perikunnalta, ja toiselta, tuntemattomalta, aikaisemmalta vuokralaiselta, Roschierin käyttöön, valitettavasti saatu tähän selvitykseen. Selvityksessä on siten tyydytty Eija Piispalan tulkintaan kauppakirjan sisällöstä.

2.1. Omistus

Selvityksen neljännessä luvussa esitetyn tulkinnan mukaan alue kuuluu Vaasan kaupungille.

2.2 Suojelutilanne

Inventointikohde on osa Vanhan Vaasan valtakunnallisesti merkittävää kulttuuriympäristö-aluetta, sekä osa Vanhan Vaasan valtakunnallisesti merkittävää maisema-aluetta.

3. Alueen kehitys

3.1. Varhaishistoriaa

Vuoden 1738 kartassa on alueelle merkitty Wägagrenin ja Hermansin vainiot, joilla seisoo ainakin kolme tuulimyllyä. Jonas Cajanuksen asemakaavassa vuodelta 1750 ei aluetta mainita, silloinen kaupunginraja kulki Itäisen aitakadun länsipuolella. Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeuden kaupunginosan asemakaavassa vuodelta 1777 on inventointialue piirretty maastoltaan epätasaiseksi. Myös tämän mukaan sijaitsee hovioikeudentalon itäisellä puolella kaksi tuulimyllyä. Viisi vuotta myöhemmin jää alue Itäistä

Aitakatua myötäilevän kaupungin tulliaidan rajaaman asemakaavan ulkopuolelle. Alue on Vaasan asemakaavassa 1782- 83 merkitty Kvarnbackeniksi. Kivistä mäkeä ei ole voitu hyödyntää viljelykäytössä, mutta se on korkeamman sijaintinsa ansiosta soveltunut tuulimyllyjen paikaksi.

Kuva 1 Ruotsin vallan aikaan alueella oli vainioita ja tuulimyllyjä, kartta vuodelta 1738.

3.2. Seurahuoneen puutarha

Suomen sodan jälkeisen vallanvaihdon 1809, tuomina muutoksina oli Vanhassa Vaasassa selkeimmin se, että ruotsinvallan aikainen tulliaita menetti merkityksensä ja kaupunki levittäytyi entisen tulliaidan ulkopuolelle.

Vaasa sai ensimmäisen nykyisen kaupunkipuiston luonteisen puistonsa 1820-luvun vaihteessa, kun virkamiesten ja varakkaiden porvarien muodostama osakeyhtiö rakennutti Turun esimerkkiä noudattaen maamme toiseksi vanhimman Seurahuoneen Itäisen Aitakadun itäiselle reunalle.¹ Seurahuone oli tervetullut, sillä sen katsottiin muuttavan koko kaupungin viihtyisämmäksi. Se oli sijoittunut kauan epämurkavaksi tunnettuun paikkaan kaupungin itäpuolelle ja sen yhteyteen oli suunniteltu

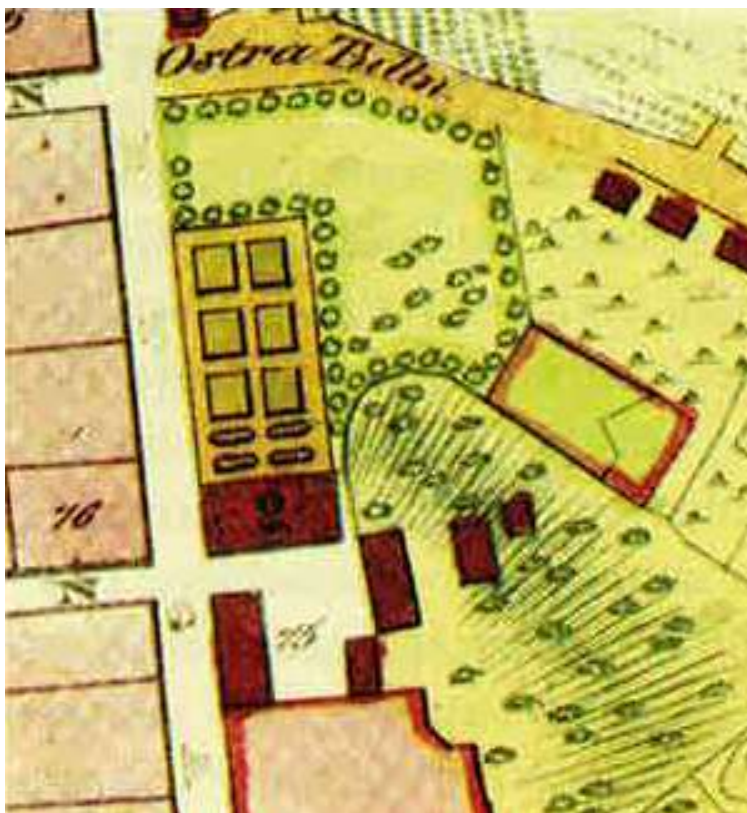
Kuva 2 Taustalla vasemmalla Seurahuone, J.G. Hedmanin laiveeraus, vuodelta 1851, detalji.

¹ Piispala 2004

myös puutarha.² ”Vaasan seuralämä oli vilkasta ja tälle tarvittiin tiloja. Kaupungista puuttui riittävän suuri sali erilaisia juhlatilaisuuksia kuten tanssiaisia, naamiaisia, teatteriesityksiä ja konsertteja varten. Myös majoitustiloista oli puutetta. Vaaleaksi maalattu taitekattoinen, vinttikerros mukaan lukien kolmikerroksinen Seurahuoneen talo Itäisen Aitakadun varressa oli hovioikeuden ohella kaupungin edustavampia rakennuksia. Varsinaisista kerroksista ylempi toimi juhlerokksena, jossa ison tanssisalongin akkunat avautuivat sekä eteläpuolella olevalla pihamaalle, että pohjoisen puolella levittäytyvään puutarhaan. Alakerroksessa toimi krouvi, ravintola ja biljardisali. Matkustajahuoneita oli pohjakerroksessa ja vintissä. Vuonna 1832 pihamaalle rakennettiin vielä erillinen rakennus matkustavaisten majoitusta varten. Vaikka seurahuoneet oli tarkoitettu yläluokan seuralämää varten, Vaasassa Turun tavoin krouvi oli auki myös laajemmalle yleisölle. Se olikin suosittu kaupunkilaisten keskuudessa.”³

Päärakennuksen ja vuonna 1932 rakennetun sivurakennuksen lisäksi tontilla oli aitta, pakari, renkikamari, vaunuliiteri, puuvaja ja mallashuone sekä talli.⁴

Eija Piispala on tutkinut Seurahuoneenpuistoa ja kertoo siitä seuraavaa: ”Suurimpia kaupunkia, Turkua, Helsinkiä ja Viipuria lukuun ottamatta, rakennettiin seurahuoneiden yhteyteen puutarhoja. Vaasan 100 metriä pitkä ja reilut 0,6 ha laaja leikattujen pihlajien (Sorbus aucuparia) muodostaman pensasaidan ympäröimä Seurahuoneenpuisto oli suurin kaikista. Se sijaitsi päärakennuksen pohjoispuolella ja ulottui itätulliin ja sieltä lähtevään maantiehen asti. Leveä käytävä jakoi puiston kahteen osaan. Se päättyi maantielle johtavaan porttiin, joka kuitenkin oli aina suljettu. Pääkäytävän länsipuolella puiston päärakennuksen pohjoisseinustalla olleesta kauniista runsaskukkaisesta terassista huolimatta, tässä osassa puutarhaa oleskeltiin vähänlaisesti. Ihmiset

Kuva 3 Seurahuoneen puutarha vuoden 1839 asemakaavan mukaan.

viihtyivät paremmin puutarhan puistomaisessa osassa, jota kiertelivät puiden varjostamat käytävät. Siellä oli luovuttu Vaasassa aikaisemmin käytössä olleesta geometrisiin muotoihin perustuvasta tyylistä ja siirrytty englantilaisille puistoille tyyppilliseen vapaasti kaartelevaan käytäväverkostoon. Englantilaisen maisemapuiston oli tuonut Ruotsiin 1770-luvun lopulla Fredrik Magnus Piper. Kustavilaisen ajan hovimiehet toivat puolestaan tyylin Suomeen jo 1700-luvun lopulla rakennuttamalla englantilaisia puistoja täällä oleviin kartanoihinsa. Samoihin aikoihin rakennettiin myös Suomenlinnan ja Turun ns. linnankentälle englantilaiset puistot. Valitettavasti Vaasan Seurahuoneenpuiston tästä osasta ei tunneta yksityiskohdista kertovaa karttaa tai muuta suunnitelmaa, on tyydyttävä niukkoihin eri lähteistä peräisin oleviin sanallisiin kuvauksiin.

² Mäkelä 1985

³ Piispala 2002

⁴ Mäkelä 1985

Seurahuoneenpuiston itäosassa sijaitsi pyöreä humalan peittämä säleiköstä tehty halli eli puutarhamaja, jossa oli hiekkalattia. Sen reunamilla oli penkkejä ja muutama pöytä. Hallissa samoin kuin ulkona puutarhassa, jonne oli sijoitettu istumapaikkoja puutarhamajaa niukemmin, oli tapana kesäisin tarjoilla kahvia ja teetä. Joskus siellä juotiin myös totia. Tässä puiston osassa oli lisäksi

keilarata ja vuodesta 1846 lähtien kaivohuone, jossa nautittiin proviisori A.A. Levonin valmistamia keinotekoisia mineraalivesiä kylminä ja lämpiminä. Vaasalaiset käyskentelivät sankoin joukoin puistossa erityisesti sunnuntai-iltapäivisin. Mm. kaupungissa vierailleet silmäkääntäjät, vahakabinetin esittäjät ja ennen kaikkea Vaasaan usein saapuneet teatteriseurueet esiintyivät talvisin Seurahuoneen tiloissa, kesäisin ”brunnisalongissa”. Puistossa järjestettiin myös ilotulituksia. Sinne oli istutettu erilaisia korkeita lehtipuita ”sivistyneen yleisön huviksi ja hyödyksi”. Vehmaisten kruununvoudin vaimon Wilhelmina Döhlen vuodelta 1836 olevien päiväkirjamerkintöjen mukaan Vaasan kauniissa Seurahuoneenpuistossa leikatut pihlajat muodostivat upeita varjoisia puistokujia ja holvistoja. Sen käytävät oli hyvin hiekoitetut ja siellä oli värikkäitä kukkaparterreja ja sohvia, kaikki aistikkaita ja hyvin hoidettuja.”⁵

Kuva 4 Inventointialue vuoden 1921 kartan mukaan.

Seurahuoneen rakentamista varten, ”kaupungin seurapiirien kokoontumispaikaksi”, oli vuonna 1819 perustettu osakeyhtiö. Samoihin aikoihin perustettiin myös Vaasan paloviinayhtiö, jonka osakkeenomistajista suuri osa oli samoja kuin Seurahuonetta rakennuttavassa yhtiössä. Varakkaiden kaupunkilaisten paheita – viinanjuontia ja huvittelunhalua – osattiin jo 1800-luvun alussa käyttää hyväksi hankittaessa varoja yleishyödyllisiin tarpeisiin. Kun Seurahuoneen rakentamiseen ja sitä ympäröivän puutarhan perustamiseen varatut rahat kuluivat tonttia peittäneen kivilouhikon räjäyttämiseen ja tontin tasoittamiseen, saatiin rahat varsinaiseen rakennustyöhön ja puiston perustamiseen paloviinayhtiöltä. Viinanpolttoyhtiön rahoilla hankittiin myös Seurahuoneen viereinen tontti ja sen rakennukset kunnostettiin köyhäintalon käyttöön.⁶

3.2.1. Alueen nykytila

Seurahuoneen paikka on nyttemmin peittynyt omakotirakentamisen alle. Itäisen asemakadun varteen on 1900-luvun alkupuolella kaavoitettu viisi omakotitonttia, joista neljä on rakennettu. Päärakennuksen sangen hyvin säilynyt kivijalka, lisärakennusten perustuksia sekä puutarhan kaareva kivinen tukimuuri reunustavat ja halkovat uusia tontteja todistaen alueen menneisyydestä. Seurahuoneen englantilaisen puutarhan paikka Itäisen Aitakadun ja Postikadun kulmassa on rakentamatta. Se on heinikoitunut, mutta muuten avoin.

⁵ Piispala 2002

⁶ Piispala 2002

Kuva 5 Seurahuoneen englantilaisen puutarhan paikka tänään.

Kuva 6 Seurahuoneen kivijalkaa Itäiseltä aitakadulta kuvattuna

3.3. Kaivuhuone

Seurahuone oli ollut vaasalaisten omaehtoinen hanke. Toisin oli kaivuhuoneen laita, siitä teki maaherra Wörnhjelm aloitteen vuonna 1829. ”Kaupungissa oli tosin jo tätä ennen ollut vanha kaivuhuone ja kaivo, mutta ne olivat jo täysin sortuneet. (...) Kuvernööri piti Korsholman kuninkaankartanon maille rakennettavaa kaivohuonetta tarpeellisena, jotta vaasalaiset saisivat hoitaa terveyttään, kun taas kaupunki katsoi vastahakoisena, ettei sillä ollut mahdollisuutta kieltäytyä, mutta päätti selviytyä mahdollisimman pienin kustannuksin.”⁷

Kuva 7 Seurahuoneen puutarhan itäreunaa, jossa kaivuhuone sijaitsi.

Vaatimattomalla budjetilla rakennettu kaivosalonki menestyi huonosti ja rappeutui nopeasti. 1800-luvun säätyläistön tyypilliseen vesienjuontikulttuuriin liittynyt salonki myytiin lopulta vuonna 1839 köyhäinhuollon tarpeisiin. Kuusi vuotta myöhemmin teki kaupunginlääkäri Churberg aloitteen terveyslähteen kunnostamisesta ja uuden kaivosalongin rakentamisesta. Kaupunki ei kuitenkaan, edellisen hankkeen epäonnistuttua, lähtenyt kaivohuonetta kustantamaan. Vuonna 1846 sai asiaa ajavien yksityishenkilöiden muodostama yhtiö Vaasassa luvan pystyttää kaivuhuoneen taktisesti erinomaiseen paikkaan, Seurahuoneen itäpuolelle. ”Wasa tidningissä julkaistussa ilmoituksessa kerrottiin Seurahuoneen johdon antaneen hyväntahtoisesti tilaa rakennuksen pystyttämiseen kauniin Seurahuoneenpuutarhan itäreunaan, joka samalla luovutettiin terveysveden juojille kävelypaikaksi. He saivat käyttää myös Seurahuoneen salonkia hyväkseen.”⁸

3.3.1. Alueen nykytila

Kaivuhuoneen tarkkaa sijaintia ei ole voinut määritellä. C.V Gyldenin kartta on laadittu seitsemän vuotta ennen kaivuhuoneen rakentamista, eikä kaivuhuoneesta ole mainintaa myöhemmissä kartoissa.

Kuva 8 Kiviaidalla rajattu alue, joka näkyy jo vuoden 1839 kartassa.

⁷ Mäkelä 1985

⁸ Piispala 2002

3.4. Hovioikeudenpresidentti Rotkirchin puutarha

”Ryytimaat, puutarhat ja puistot ovat levinneet maassamme 1700-luvulta lähtien esikuvinaan aateliskartanoiden ja pappiloiden istutukset. Pohjanmaalla ei ollut aateliskartanoita. Vaasa on sen sijaan ollut maamme pohjoisosien hallinnollinen keskus jo 1300-luvulta lähtien. Aatelista täällä ovat edustaneet maaherrat ja Vaasan hovioikeuden perustamisen 1775 jälkeen muut, usein ruotsalaissyntyiset, korkeat virkamiehet. 1700-luvulta lähtien heidän yksityiset ulkomailta saapuneet puutarhurinsa rakensivat kulloinkin mannermaalla muodissa olleiden puutarhatyylien mukaisia istutuksia. Maaherra Gustav Piperin puutarhurit ja puutarharengit istuttivat 1750-luvulla Korsholmaan muotopuutarhan, josta tuli malli sen ajan vaasalaisille ryytimaille ja puutarhoille. Tätä tyyliä edusti vielä 1820-luvun alussa valtion varoin rakennettu hovioikeudenpresidenttien yksityinen puutarha.”⁹

1800-luvun alkupuoliskolla näyttää kiinnostus puutarhanhoitoon varakkaitten vaasalaisten keskuudessa olleen suuri. Kaupunki laajeni sekä itään että länteen ja tiheästi rakennetun kaava-alueen ulkopuolelle syntyi niin porvareiden, käsityöläisten kuin virkamiestenkin puutarhoja ja ryytimaita. Merkittävimmät niistä olivat hovioikeudenpresidenttien yksityinen ryytima ja sen viereen rakennettu laamanni Eric Gustaf Roschierin puutarha.

Eija Piispala on tutkinut Hovioikeudenpresidentti Rotkirchin puutarhan syntyhistoriaa ja sen vaiheita. Alla olevat tekstiotteet ovat hänen teoksestaan *Hovioikeuden puistot ja ryytimaat*.

3.4.1. Presidentin puutarhan perustaminen

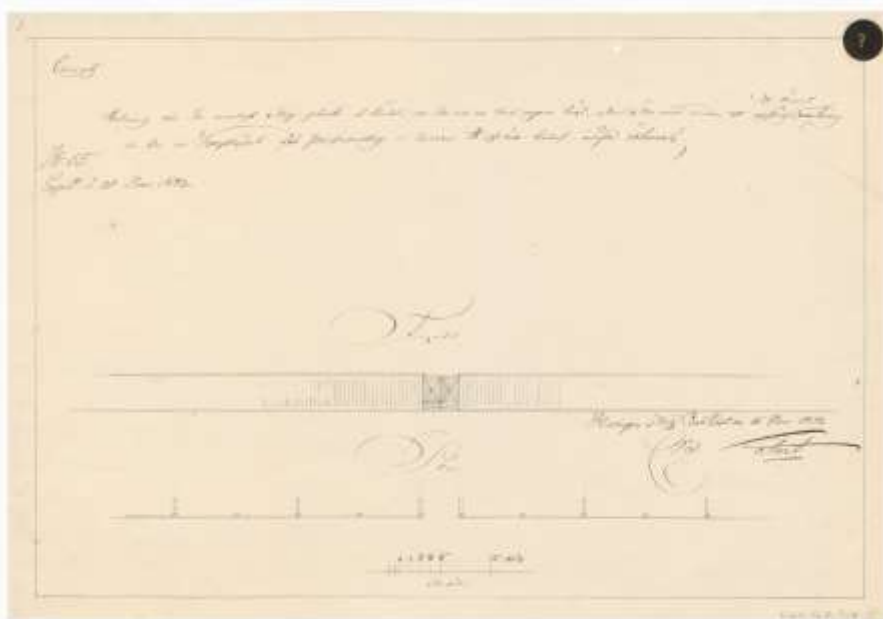
”1800-luvun alkupuoliskolla vaasalaiset olivat varsin kiinnostuneita puutarhanhoidosta. Monilla korkeilla virkamiehillä lienee ollut oma puutarhurinsa istutuksista huolehtimassa. Myös hovioikeudenpresidentti C.F. Rotkirch halusi oman puutarhan. Hän lähetti keisarille 1.2.1819 kirjeen, jossa hän anoi ½-1 hehtaarin peltoalueen hankkimista hovioikeuden läheisyydestä presidenttien puutarhaa varten, sen tasoittamista, varustamista tarvittavilla käytävillä ja järjestelemistä kortteleihin. Puutarhan hyväksikäyttö ja kunnossapito tuli kuulua vuorollaan kullekin presidentinviran haltijalle asianomaisen mieltymysten mukaan. Hänen keisarillinen majesteettinsa antoi armollisen suostumuksensa 6.4.1820 allekirjoittamassaan kirjeessä ja myönsi syyskuussa 1823 anottuun tarkoitukseen kaikkiaan 6000 ruplaa. Maistraatin avustuksella sopiva alue löytyi hovioikeuden itäpuolelta, sen ja itätullista lähteneen maantien välistä, jossa sijaitsevasta

kaupungin lahjoitusmaihin kuuluvasta Wägaprenin vainiosta valtio lunasti 1821 kaksi vierekkäistä eri kuolinpesien hallussa ollutta vuokrapalstaa. Pelto- ja niittymaata niissä oli n. 0,8ha ja lisäksi 0,5 ha ojia ja joutomaata, mikä lienee tarkoittanut louhikkoista

Hovioikeudenmäkeä.

Alueen kokonaishinta oli 1425 ruplaa.

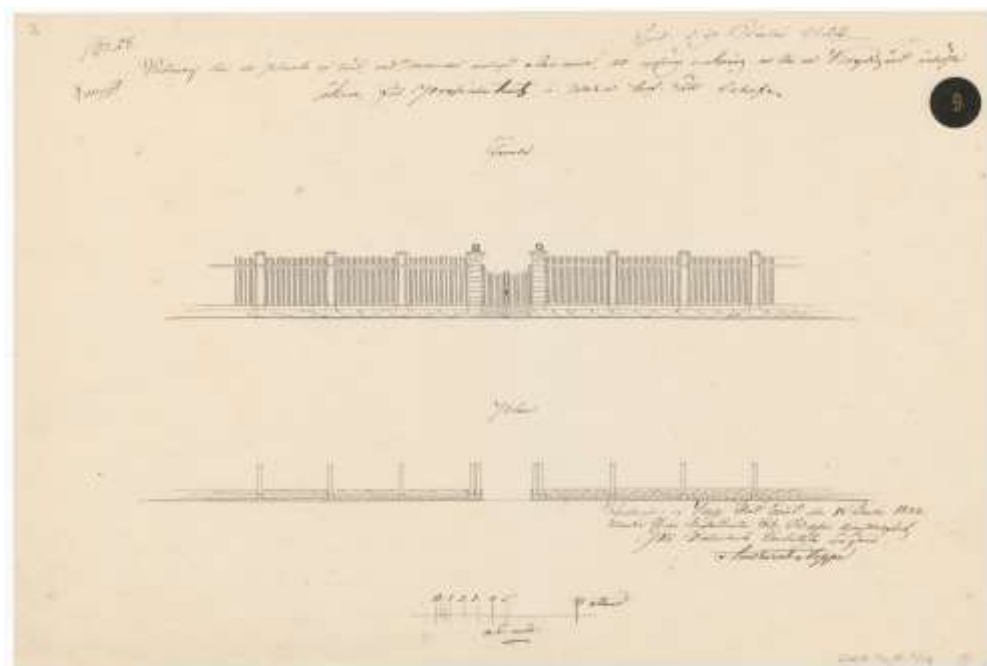
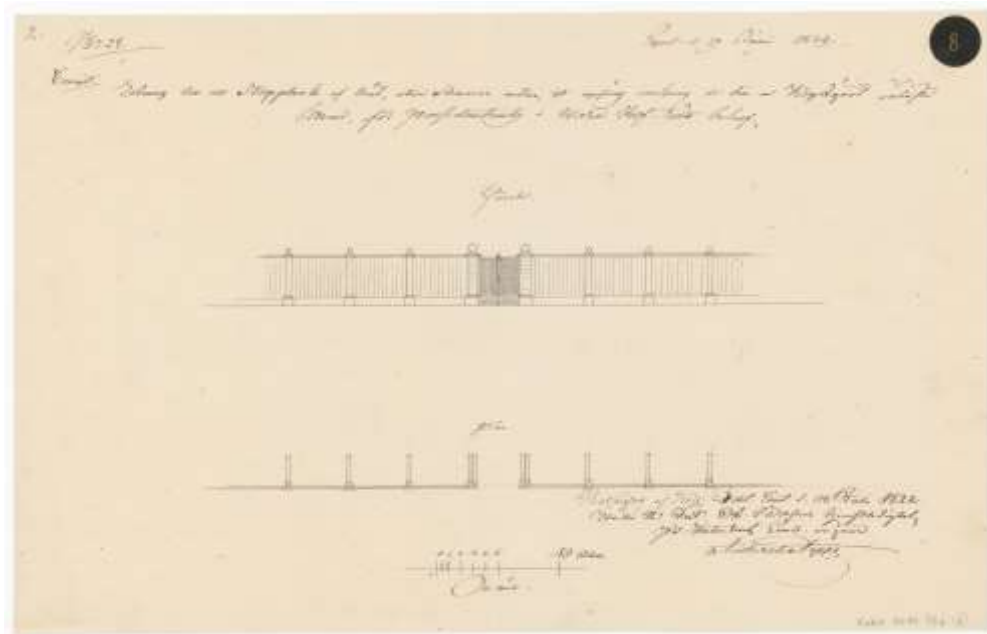
Senaatti hyväksyi kaupat sekä määräsi, että peltoalue tuli ympäröidä puuaidalla

Kuva 9 Intendentti Carl Bassin yksinkertainen ehdotus hovioikeudenpresidentinpuutarhan aidaksi toteutettiin.

⁹ Piispala 2002

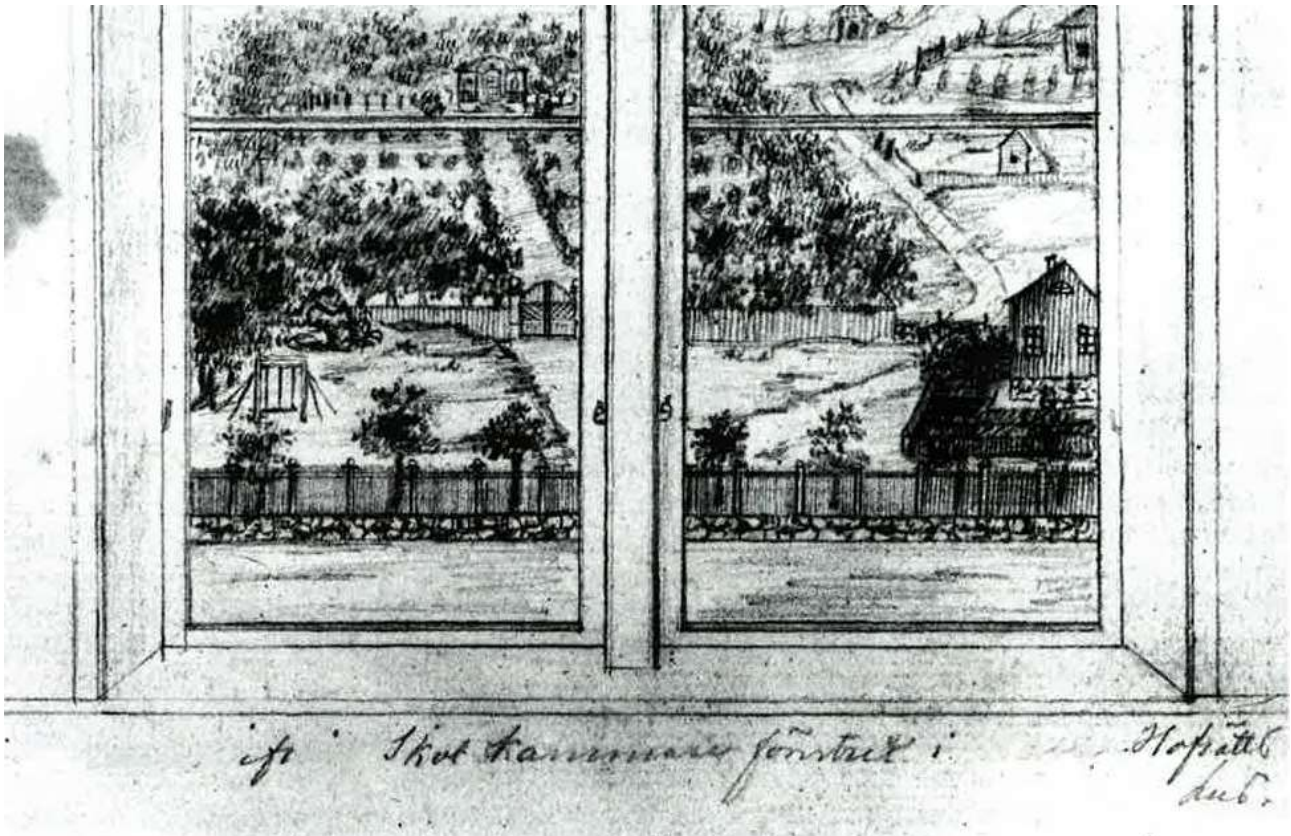
ja rakentaa sen perustaksi, jos näytti välttämättömältä, korkeintaan 30cm korkea kivimuuri. Senaatti antoi intendentinviraston tehtäväksi suunnitella kolme vaihtoehtoista ehdotusta aidaksi, sen materiaaleiksi sekä näiden kustannusarviot. suunnitelmat laadittiin intendentti Carl Bassin johdolla.”¹⁰

Kuva 10-11 Intendentti Bassin työstetyimmät aitaehdotukset tyrmättiin liian kalleina.

¹⁰ Piispala 2004

3.4.2. Puutarha presidentti Rotkirchin aikana

Kuva 12 Hovioikeudenpresidentin puutarha Rotkirchin pojan, Berndt Adolf Rotkirchin lyijykynäpiirustuksen mukaan.

Hovioikeudenpresidentti Carl Fredrik Rotkirchin kuoltua vuonna 1832, suoritettiin seuraavana vuonna hovioikeudentalon kuntoa kartoittava katselmus. Piispala kuvailee puutarhaa katselmuspöytäkirjan antamien tietojen mukaan seuraavalla lailla:

”Puutarha oli muodoltaan pitkänomainen suorakaide. Kaikki sen sivut olivat erimittaiset. Pohjoissivu oli pituudeltaan noin 130 metriä ja eteläsivu, joka noudatteli vanhan Uudestakaarlepyystä Vaasaan johtaneen ja etelätulliin päättyneen maantien reunaa, noin 150 metriä. Itäisen maantien eli nykyisen postikadun puoleisella reunalla oli mittaa lähes 76 metriä, kun taas hovioikeuden puoleinen sivusta oli vain vajaan 51 metrin pituinen. Tämä 0,8 hehtaarin alue oli ympäröity noin 2,5 metrin korkuisella punaiseksi maalatulla lankkuaidalla. Hovioikeuden puoleisella sivustalla oli kaksiosainen saranoilla ja lukolla varustettu valkoiseksi maalattu portti. Leveät käytävät ympäröivät aidan sisäpuolella puutarhaa. Suora pääkäytävä suuntautui portilta kohden itäistä maantietä, jossa se päättyi empiretyyliseen huvimajaan. Neljä lähes samansuuntaista poikittaiskäytävää jakoi puutarhan viiteen kortteliin pääkäytävän molemmin puolin. Näitä ympäröiviin pensasaitoihin oli käytetty aitakasvina pihlajaa. (*Sorbus aucuparia*), joka tuohon aikaan näytti ollen Vaasassa suosittu aitakasvi. Pihlaja-aita ympäröi myös samoihin aikoihin rakennettua Seurahuoneenpuistoa. tyylillisesti Hovioikeudenpuutarha edusti 1700-luvun toisella puoliskolla Vaasaan levinnyttä muotopuutarhaa. Sen keskiosassa kasvoi kaikkiaan 309 marjapensasta: 234 karviaispensasta (...) sekä 50 musta- (...) ja 25 punaherukkapensasta (...). Kortteleiden aidan puoleisiin osiin oli puolestaan istutettu 125 kotimaista lehtipuuta: pihlajia, tuomia (...), haapoja (...) ja koivuja (...). ”

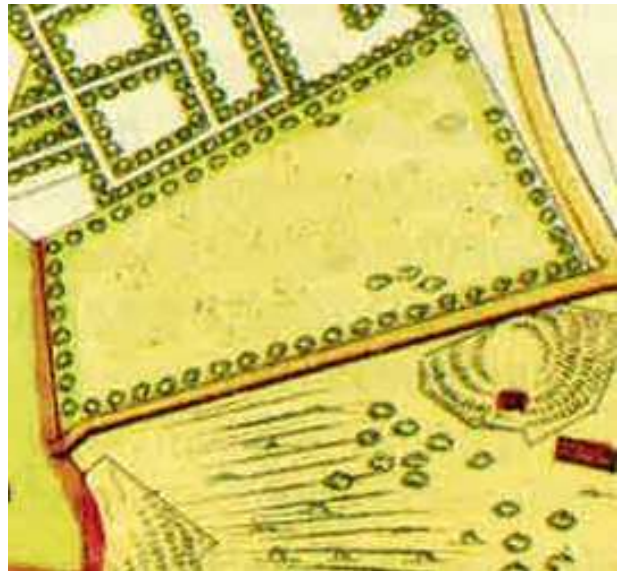
Sijoituksensa puolesta puutarha jatkoi Adelcrantzin kaavan ytimenä olevaa keskiakselia hovioikeudentalon itäpuolelle. Keskiakselin päähän, riittävän etäiseen näköpisteeseen rakennettiin vuonna 1825 huvimaja, jonka fasadin neljä pylvästä oli suunnattu päälinjaa kohden. Puutarha oli muodoiltaan epäsäännöllinen nelikulmio, joten sekin oli keskiakselisommitelmaa hyväksi käyttäen pakotettu jonkinlaiseen symmetriaan.

Huvimajasta tiedämme katselmuspöytäkirjan ansiosta seuraavaa: ”Puutarhan perustamisen jälkeen vuonna 1825 Rotkirch käytti perustamistyöhön varatuista 6000 ruplasta ylijääneet 800 ruplaa sekä lisäksi omia varojaan 611 ruplaa huvimajan rakentamiseen. Lankuista tehty sisältä ja ulkoa öljymaalilla maalattu rakennus oli kooltaan 3,3, x 5,7 m. Korkeutta sillä oli n. 4,3m ja se seiso i 30cm:n korkuisella kivijalalla. sisäänkäynti sijaitsi hovioikeutta vastapäätä olevalla sivustalla. sitä reunusti neljä valkoiseksi maalattua pylvästä, jotka kannattelivat palkkia ja parisen metriä leveän kuistitason ylle levittäytyvää lautakattoa. Pohjois- ja eteläseunustoilla oli ikkunat samoin kuin kaksinkertaiset ranskalaiset saranoilla varustetut ovet. Keltaiseksi maalatun huvimajan katto ja jalkalistat olivat mustat. Valkoisten pylväiden ympärille oli kiinnitetty vihreiksi maalatut penkit. Lisäksi oli rakennuksen edustalla kaksi irrallista valkoista kulmasohvaa.”¹¹

3.4.3. Puutarhan myöhemmät vaiheet

Vuoden 1839 Vaasan kaupungin asemakaavakartassa hovioikeudenpresidentin puutarha ei enää ole edellä mainitun katselmuspöytäkirjan kuvauksen mukainen. Kartassa näkyvä puutarha on pensasaidan ympäröimä ja puita kasvava lähes suorakaiteen muotoinen puistomainen alue. Poissa on Rotkirchin rakennuttama huvimaja, eikä käytäviä ja marjapensaita kasvavia kortteleita ole karttaan piirretty lainkaan. Punaiseksi maalattu lauta-aita tiedetään uusitun Rotkirchin poismenon jälkeen.¹²

Ilmeisesti 1840-luvulta peräisin olevaa kaupungin laajennussuunnitelmaa varten piirrettyssä kartassa on kuitenkin Rotkirchin puutarhan kohdalle piirretty kortteleihin jaettu

Kuva 5 Hovioikeudenpresidentinpuutarhaa piirrettiin vuoden 1839 asemakaavakarttaan kaavamaisesti.

muotopuutarha, jonka jako noudattelee alkuperäistä. Puutarhassa sijainnutta huvimajaa ei suunnitelmaan ole piirretty. Sen on voinut Rotkirchin perilliset viedä mukanaan; katselmustilaisuudessa oli sen omistajuudesta keskusteltu pitkään.

Puutarhan vaiheista Rotkirchin jälkeen hovioikeudenpresidentin virassa toimineiden aikana tiedetään tuskin mitään. Omenapuista on mainintoja ja tiedetään hovioikeudenpresidentin puutarhaan tuodun Turusta, presidentinvirassa 1841-1856 toimineen Ernst Fredrik Branderin toimesta, tuottoisan ”Valkoinen Astrakan” lajikkeen omenapuun.¹³

3.4.3.1 Hovioikeudentalosta Mustasaaren kirkko

Hovioikeuden rakennukset tunnetusti selvisivät vuonna 1852 tapahtuneessa Vaasan palossa. Myös puutarhat säilyivät. Kun palon jälkeen tehtiin päätös siirtää kaupunki Klemetsön niemelle meren ääreen, siirtyi Hovioikeuskin uusiin tiloihin Nikolainkaupungissa, eli uudessa Vaasassa, mikä johti

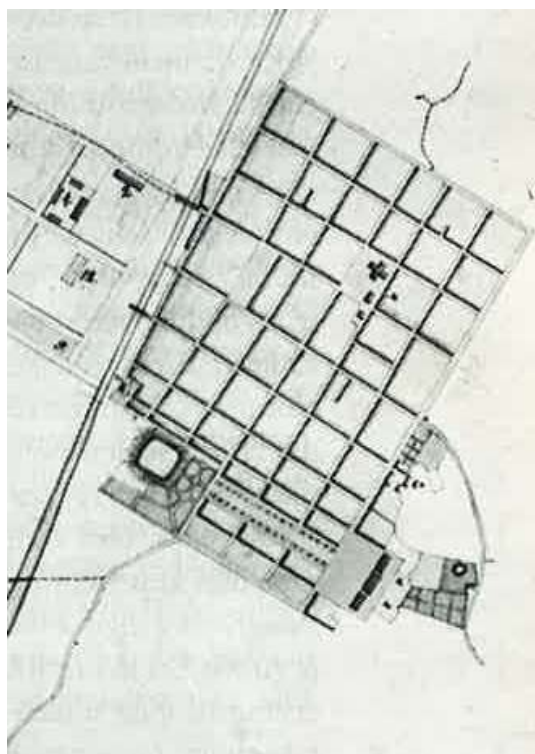
¹¹ Piispala 2004

¹² piispala 2004

¹³ Piispala 2004

muutoksiin entisten rakennusten ja maiden käytössä. Senaatti päätti, läänin kuvernöörin ehdotuksesta, 1862 Vanhan Hovioikeuden muuttamisesta Mustasaaren seurakunnan kirkoksi. Hovioikeudenpresidentin puutarhaa sekä mäntyjä kasvavaa Hovioikeudenmäkeä suunniteltiin käytettävän kirkkotallien rakennuspaikkana ja mukavamman ajotien rakennusmaana idästä kirkkoon saapuvia seurakuntalaisia varten. Mustasaarelaiset anoivat myös saada haltuunsa alueen, johon kuului kirkon länsipuolelta Kustaantori, Hovioikeudenpuistikko ja sitä reunustaneet hovioikeuden neuvoksille aikoinaan varatut tontit.

Mustasaarelaisten vaatima maa kuului osittain Vaasan kaupungin alkuperäiseen kaava-alueeseen; suurelta osin se oli hovioikeuden rakentamisen aikaista tai sitä vanhempaa lahjoitusmaata. Maistraatti ja Nikolainkaupungin porvaristo eivät kuitenkaan olleet halukkaita luopumaan hovioikeuden tontin lisäksi muusta kuin korkeintaan Kustaantorista ja välttämättömimmästä maakaistasta itäiseltä maantieltä rakennettavaa kirkkotietä varten. Puutarhan alue jäi hovioikeudenpresidenttien haltuun. Keisarin 21.5.1821 antamassa käskykirjeessä, jossa määrättiin puutarha-alueen ostamisesta ja kunnostamisesta julkisilla varoilla silloisen presidentin ja häntä seuraavien viranhaltijoiden käyttöön, tehtiin selväksi, ettei viranhaltija voinut luovuttaa puutarhaa sitä haluaville seuraajiansa vahingoksi, eikä myöskään virasta luopumisen yhteydessä viedä sieltä käyttökelpoisia kukkia, pensaita, hedelmäpuita tai muiden puiden vesoja uudelleen istutettaviksi. Senaatti esitti, että mustasaarelaiset tekisivät silloisen hovioikeudenpresidentin kanssa sopimuksen hankkia presidentinviranhaltijoiden käyttöön täysin vastaavanlainen ja presidentin hyväksymä maa-alue jostain muusta paikasta ja antaa oikeuden siirtää puutarhasta sinne kaikki käyttökelpoiset kasvit uudelleen istutettaviksi. Vastaavanlaista paikkaa ei kuitenkaan löytynyt ja puutarhan alue jäi edelleen hovioikeudenpresidentin haltuun.

Kuva 6 Ehdotuksessa kaupungin laajentamiselle näkyy Rotkirchin puutarhan korttelijako.

3.4.3.2. Maa-alueet kaupungin vuokramaiksi

Uuteen Vaasaan muuton jälkeen vanhat lahjoitusmaat siirtyivät perintönä kaupungin omistukseen. Lahjoitusmaihin kuului hovioikeuden kaupunginosan lisäksi ne kaupunkia ympäröivät ruotsinvallan aikaisen tulliaidan ulkopuolella sijainneet maa-alueet, jotka kuningas oli kaupungin perustamisen jälkeen lahjoittanut Vaasalle kaupunkilaisten viljely- ja laidunmaiksi, johon käyttöön kaupunki niitä antoi halukkaille vuosittaista vuokraa vastaan. Niitä ei asetusten mukaan saanut myydä tai jakaa perinnöksi.

Palon jälkeen lahjoitusmaapalstat numeroitiin ja niiden käytöstä joutui maksamaan kaupungille ns. peltoveroa. Vuokra-ajan päätyttyä kaupunki siirsi palstan vuokraoikeuden julkisen huutokaupan kautta korkeimman tarjouksen antaneelle. Palstan vanhan ja uuden haltijan välillä tehtiin haltijan vaihtumista osoittava kauppakirja. Alkuun koko Wälagrenin vainion alue sai numeron 214.

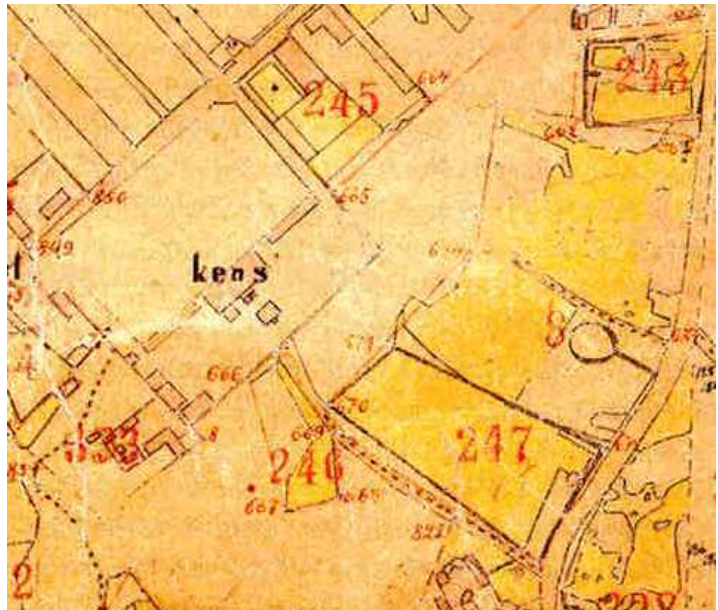
Vuonna 1876 laadittiin ensimmäinen kaupungin tilusten vuokra- eli veroluettelo ja uusittiin palstojen numerointi. Luettelossa mainitaan myös Hovioikeudenpresidentin puutarha, se kuului Hovioikeudenmäen metsäpalstan kanssa lahjoitusmaapalstaan numero 262. Vuokrana mainitaan 19mk ja 62p. Samana vuonna kaupunki lähetti Keisarilliselle Vaasan Hovioikeudelle puutarha-alueita koskevan kunnallisverolipun. Hovioikeudenpresidentti S. Ekblom lähetti asiasta maistraatille kirjeen, jossa hän selvensi, että Hänen Keisarillinen Majesteettinsa oli vuonna 1821 lahjoittanut kyseisen alueen

hovioikeudenpresidentin viranhaltijoille,

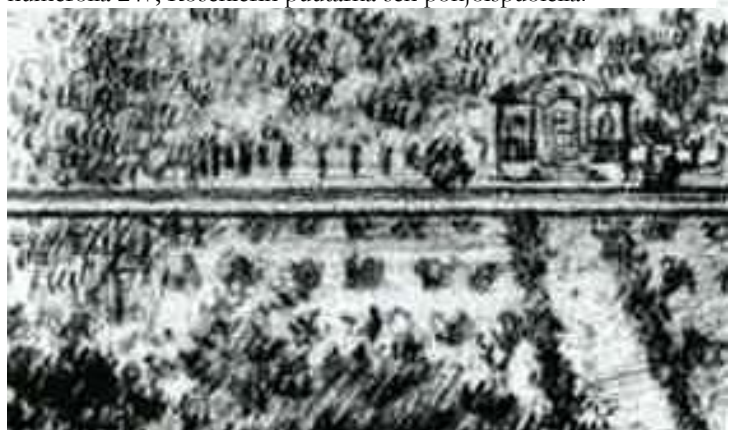
eikä Vaasan Hovioikeudelle, joten hänen tulisi henkilökohtaisesti suorittaa vaadittu maksu. Hän katsoi kuitenkin, ettei alue kuulunut kaupungille vaan että se oli ostettu julkisin varoin presidentinviran haltijoiden käyttöön. Hän vetosi keisarilliseen kirjeeseen hovioikeudelle 21.3.1821 ja senaatin talousosaston kirjelmään Vaasan läänin kuvernöörille 27.4.1864 esittäessään, ettei maa ollut ainakaan vuoden 1821 jälkeen kuulunut

kaupungille, eikä rahatoimikamarilla siten ollut oikeutta vaatia alueesta vuokraa tai veroa. Maistraatti ei kuitenkaan tähän suostunut.

Vuoden 1915 lahjoitusmaakartassa palsta on merkitty numerolla 247. Sitä ympäröi yhtenäinen kiviaita. Sen nykyisen Postikadun puoleisen sivun keskivaiheilla on karttaan merkitty vesiaiheeksi tulkittava soikion muoto. Verrattaessa karttaa Hovioikeudenpresidentin pojan Berndt Adolf Rotkirchin piirustukseen kiinnittyy huomio piirustuksessa esitettyyn huvimajan vasemmalla puolella olevaan aidattuun soikioon. Aluetta silmäämäärisesti tutkittaessa löytyi samaiselta paikalta tiheän angervokasvuston piilottama, soikion muotoinen, kaivettu vesiaihe. Olisiko tämä jo Rotkirchin aikaisen puutarhalammen jäänne? Vuonna 1935 otetussa ilmakuva näkyy hovioikeudenpresidentinpuutarhan alue Mustasaaren kirkon takana. Kuvassa erottuu selkeästi puutarhan keskikäytävä ja pensaiden reunustama lampi. Keskikäytävän päässä, samalla paikalla kuin piirustuksen huvimaja, on pienehkö rakennus, josta ei ole merkintää 1915 vuoden kartassa. Kuva ei ole kovin tarkka, joten rakennusta on sen perusteella vaikea tutkia. Ulkoasultaan se kuitenkin muistuttaa lähinnä mökkiä kuin klassista huvimajaa. Ilmakuva antaa aiheita epäillä, ettei vuoden 1939 asemakaavaan piirretty presidentinpuutarha ole ollut todenmukainen; puutarhaa ei ole tuhottu täysin heti Rotkirchin jälkeen, koska siitä on vielä sata vuotta myöhemminkin maastosta hahmottuvia jäänteitä.

Kuva 7 Lahjoitusmaakartta vuodelta 1915, Rotkirchin puutarha numerolla 247, Roschierin puutarha sen pohjoispuolella.

Kuva 8 Rotkirchin pojan piirustuksessa näkyvä aidattu alue on todennäköisesti ollut puutarhalampi.

Palsta on kaupungin lahjotusmaiden vuokraluetteloissa vuoteen 1950 saakka merkitty varatuksi hovioikeudenpresidentin käyttöön. Vuoden 1930 jälkeen ei tontin kohdalla ole kuitenkaan enää mainittu vuokrasummaa, kuten aikaisemmin. Vuoden 1895 vuokrakirjassa on huomautus siitä, ettei vuoden veroa ole maksettu. Ilmeisesti sitä ei ole maksettu missään vaiheessa sen jälkeenkään.

Vuonna 1945 Vaasan Asevelihuolto anoi oikeusministeriöltä hovioikeudenpresidentinpuutarhan alueen luovuttamista asutustarkoituksiin rintamamiehiä varten. Anomus hylättiin viitaten Hovioikeudenpresidenttien oikeuteen käyttää aluetta puutarhanaan.

Tässä yhteydessä kävi ilmi, ettei silloinen hovioikeudenpresidentti Bror Gräsbäck itse viljellyt puutarhapalstaansa, vaan oli vuokrannut sen kolmannelle henkilölle vuosittaista maksua vastaan. Koska hän ei ollut joulukuussa 1942 voimaan tullen uuden palkkauslain mukaisesti ilmoittanut haluansa säilyttää vanhat palkkaetunsa, ei hänellä kuitenkaan enää ollut oikeutta kyseiseen luontaisetuun. Lääninhallitus otti alueen hallintaansa toistaiseksi. Selvitysten jälkeen oikeusministeriö kuitenkin antoi hovioikeudenpresidentin viranhaltijalle luvan vuokrata aluetta edelleen kolmannelle henkilölle. Eija Piispala on yrittänyt selvittää mistä lähtien presidentit ovat luontaisetuihinsa kuuluvaa puutarhaa vuokranneet ulkopuolisille ja keitä nämä vuoden 1945 vuokralaista, asemamies Väinö Vuorta edeltävät vuokraviljelijät ovat olleet. Vuokrasopimuksia, -kuitteja, eikä muitakaan vuokra-asiakirjoja ole kuitenkaan löytynyt. Piispala esittää, että puutarhan vuokraaminen on voinut saada alkunsa jo kohta hovioikeuden muutettua uuteen Vaasaan. Hän viittaa Wasabladetissa ilmestyneisiin ilmoituksiin vuosilta 1866-1871, joissa puutarhuri A.Ström kauppasi vihanneksia, mansikantaimia, viinimarjapensaita yms. Vanhan Vaasan Hovioikeudenpuutarhassa.

Vuonna 1953 kaupunki päätti lahjoitusmaiden vuokraamisen lopettamisesta, lukuun ottamatta niitä maita, joille oli rakennettu ennen vuotta 1920. Vuoden 1972 ilmakuvan mukaan alue on silti ollut viljelykäytössä vielä senkin jälkeen. 1990-luvulle tultaessa on alue ilmakuvien mukaan jätetty metsittymään.

Kuva 9 Vuoden 1935 ilmakuvassa erottuu yhä Rotkirchin puutarhan keskikäytävä. Huvimajan paikalla pienehkö rakennus.

3.4.1. Alueen nykytila

Rotkirchin puutarhaa kiertävät matalahkot kiviaidat ovat yhä havaittavissa. Vaasan kaupungin karttaan ei ole merkitty Adelcrantzinkujaa myötäilevää aitaa, joka on Yrittäjänkadun puoleisessa päässä osittain jäänyt tien alle, erottuen kuitenkin tienpenkereestä.

Mustasaaren kirkon parkkipaikan reunassa seisoo kaksi lehmusta, joista ainakin toinen on niin vanha, että on ilmeistä, että se on aikanaan seissyt Rotkirchin puutarhaan vievän portin pielessä. Maanrakennustyöt parkkipaikan perustamisen yhteydessä ovat muuttaneet alun perin yhtenäisen loivasti puutarhaan päin laskeutuvan mäen luonnetta. Nykyisellään mäki terassoituu siten, että puutarhan jää parkkipaikkaa matalammalle, eikä sinne ole luontevaa kulkua.

Kuva 18 Rotkirchin puutarhaa ympäröivät kiviaidat ovat säilyneet varsin hyvin.

Puutarhan alueella, Adelcrantzinkujan ja Postikadun kulmauksessa on nykyään pienehkö tasoitettu aukio, jolla seisoo sähkökaappi.

Kuva 19 Puutarhan alue Adelcrantzinkujan ja postikadun kulmauksesta katsottuna.

Puutarha-alueen Postikadun puoleiselta reunalta löytyi inventoinnin yhteydessä aikaisemmissa tutkimuksissa mainitsematon vesiaihe, kauttaaltaan mökinangervon ympäröimänä. Lammikko on selvästi kaivetun oloinen, pitkähäkö soikio, jonka syvyyttä ei vaikeakulkuisen maaston vuoksi pystynyt arvioimaan. Se sijoittuu pitkältä sivultaan Postikadun myötäisesti ja vastaa siten Rotkirchin pojan puutarhasta tekemässä piirustuksessa näkyvää aidatuksi puutarhalammeksi tulkittavissa olevaa motiivia.

Puutarhan alue on metsittynyt 1900-luvun loppupuolella, mikä ilmenee alueelta otetuista ilmakuvista. Silti yksittäiset nk. kartanokasveihin lukeutuvat pensaat ja heinävarhaiset kasvit yhä viihtyvät alueen osittain voimakkaastikin vesakoituneen kasvillisuuden seassa. Kenttätutkimuksen yhteydessä alueelta löytyi villiintyneiden taikinamarja- ja punaherukkapensaiden lisäksi laaja mökinangervokasvusto Postikadun puoleisella reunalla, lammikon ympärillä. Yksittäiset lehtosinilatvat, varjoliljat ja illakot todistavat sinnikkäästi alueen puutarhahistoriasta.

Kuva 10 Rotkirchin puutarhan alueelta löytynyt vesiaihe voi olla alkuperäisen puutarhan lammen jäännös.

Kuvat 21-22 Ilmakuvat vuosilta 1952 ja 1990 näyttävät miten alue on metsiköitynyt laiduntamisen päätyttyä.

3.5. Laamanni Roschierin puutarha

Vuonna 1839 julkaistuun C.W. Gyldenin Vaasan kaupungin asemakaavakarttaan on pohjoispuolelle piirretty vaihtelevan kokoisiin kortteleihin pensasaidoilla jaettu muotopuutarha, joka oli kanneviskaali, sittemmin laamanni, Eric Gustaf Roschierin hallussa. Roschierin puutarha on perustettu toiselle mainituista kahdesta vuokrapalstasta, jotka lunastettiin Hovioikeudenpresidentin käyttöön. Puutarha on kauttaaltaan pensasaitojen ympäröimä. Sen Postikadun puoleisella reunalla, pensasaitojen ulkopuolella on kartassa suurehko rakennus, joka vuoden 1821 hovioikeudenpuutarhoja koskevaan kauppakirjaan liitetyn kartan mukaan Reinin perikunnan vanha riihi.

Kuva 23 Laamanni Roschierin puutarha vuoden 1839 asemakaavakartan mukaan. Vasemmalla vanha riihi.

Puutarhassa on pyöreä puistolampi, joka oli rakennettu auttamaan alueen keväistä tulvimista. Vettä oli valunut puutarhaan keväisin ja syksyisin sekä sen pohjoispuolella sijaitsevalta köyhäintalon ryytimaalta, että sen eteläpuolella olevasta hovioikeudenpresidentin puutarhasta. Kanneviskaali Roschier jätti vuonna 1828 asiasta maistraatille kirjeen, jossa pyydettiin alueen haltijan kustannuksella pidettäväksi katselmuksen suunnitteilla olevan köyhäintalon laskuajan siirtämiseksi. Maistraatti määräsi katselmusmiehet ja katselmuksen seurauksena Roschierin palstalle rakennettiin kivireunuksella tuettu lammikko, jonka kautta ryytimaiden vedet juoksutettiin maantien alitse Grundfjärdenin puolelle.

Vaasan palon jälkeen laaditussa vuokramaaluetelossa Roschierin puutarhan palstanumero on 268 ja sen haltijaksi on merkitty prokuristi Gustaf Roschier, laamanni Roschierin poika. Vuokra-alue muodostui luettelon mukaan niitystä, ruutanalammikosta ja puutarhasta, joiden yhteispinta-ala oli vajaa hehtaari ja vuotuinen vuokra 16 markkaa. Vuoden 1895 vuokrakirjassa ei enää puhuta puutarhasta. Laamannin pojan kuoltua 1882 perikunta joutui vastentahtoisesti palauttamaan alueen kaupungille uudelleen vuokrattavaksi, jonka jälkeen sitä vuokrattiin vihannes- ja muuhun puutarhaviljelyyn aina vuoteen 1950 saakka.

3.5.1. Alueen nykytila

Roschierin puutarhan alueen kehitys 1900-luvulla noudattelee samaa kaavaa, kuin muu inventointialue. 1950-luvun alussa päätyneen palstojen viljelyn ja laiduntamisen jälkeen alue on metsiköitynyt, eikä vanhan Vaasan aikaista

avointa maisemaa alueella enää ole.

Kuva 24 Ilmakuvassa vuodelta 1936 näkyy vielä Roschierin puutarhan korttelinjakoa. Ruutanalampi vasemmalla.

Kuva 25 Ruutanalampi on nykyisin saari suon ympäröimän tulvalammikon keskellä.

Alueen runsaan kasvillisuuden takia ei, vielä 1970-luvun ilmakuvassa hahmotettavia, puutarhakäytäviä ja puutarhan korttelijakoa pystytty tutkimaan. Ruutanalammessa on vielä 1900-luvun alussa ollut ruutanoita, mutta jo kauan se on keväisin ja syksyisin tulvinut tukkeutuneen poistovesiputken vuoksi. Nyt lammen paikalla on keinuva rahkasaari ja lammen kivireunus on peittynyt kasvillisuuden ja turpeen alle. Lampea peittävän rahkasaaren ympärillä on inventointikesän runsaiden sateiden jäljiltä matala lammikko ja sen ympäristö on laajalti soistunut.

Vuoden 1839 kartassa näkyvä, Reinin perikunnan vanha riihi, pystytettiin inventoinnin yhteydessä paikantamaan. Paikalta löytyi nurkkakivi ja osa perustusta, sekä riihen uunin tiilimuurin jäänteet.

Kuva 26 Vanhan riihen uunin tiilimuurin jäänteitä.

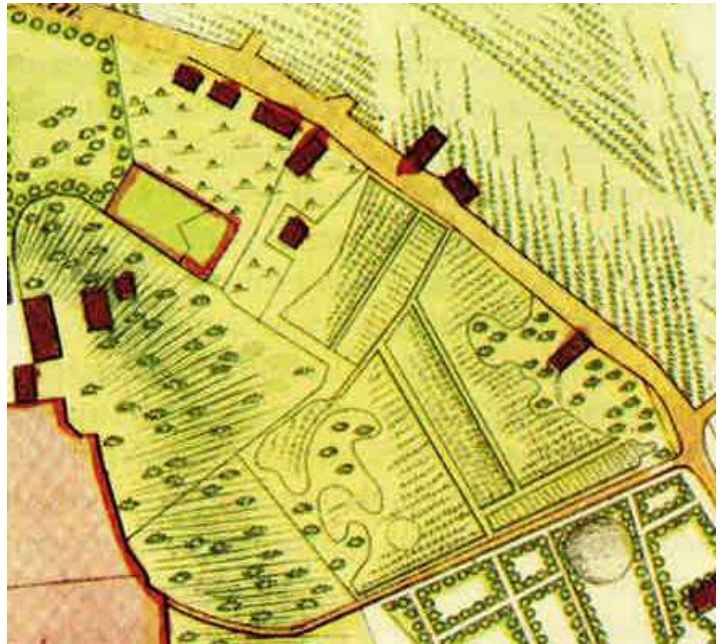
Kuva 27 Vanhan riihen nurkkakivi.

3.6. Köyhäintalon ryytimaat

Seurahuoneen eteläpuolella Itäisen Aitakadun varrella sijaitsi kaupungin köyhäintalo. Mäkelä kirjoittaa Vaasan historiassa köyhäintalosta seuraavaa: ”vuonna 1820 järjestäytynyt Paloviinayhtiö lunasti aikaisemmin maaherra de Carnallille kuuluneen talon Itäisen Tulliaidankadun itäpuolelta ja luovutti sen 12.5.1826 edelleen kaupungin köyhäintaloksi ja -kouluksi. Samana vuonna valmistuneessa köyhäinhoitojärjestyksessä lahjoitus todettiin arvokkaaksi, mutta samalla kiinteistö kaipasi korjausta ja lisärakennuksen peräti 16 huoneestaan huolimatta, ennen kuin se kelpasi tarkoitukseensa. Korjauksia mietittiin

tammikuussa 1827. Entisen talon myynnistä saatiin jonkun verran varoja, jotka olivatkin tarpeen. Uudisrakentamiseen ei näet haluttu ottaa velkaa vaan äänestyksen jälkeen kaupunkilaiset päättivät tehdä korjauksia hitaasti, sen mukaan kuin kassaan kertyi rahaa. Vaasalaiset suhtautuivat köyhäinhoitoon yleensäkin samalla tavalla: se oli välttämätöntä ja se oli järjestettävä, mutta toisaalta siinä piti toimia lähes olemattomin kustannuksin. Lisärakennuksen ohella köyhäintalo kaipasi maustetarhaa ja sinne johtava tie oli kunnostettava, koska talo oli vanhan kaupungin itäpuolella entisen katuverkon ulottumattomissa.

Vaasan köyhäintalo oli varsin huomattava kiinteistö, Itäisen tulliaidankadun itäpuolella ja seurahuoneen eteläpuolella, 18 963 neliökyynärän¹⁴ tontillaan. Viiden rakennuksen arvo oli vuonna 1834 peräti 6400 ruplaa, vaikka kolme muuta rakennusta jätettiin palovakuutuksen ulkopuolelle. Tasan 4000 ruplan arvoinen päärakennus oli tehty vuonna 1810 käytetystä mutta silti laadukkaasta puutavarasta. Se oli kaksikerroksinen, lautavuorattu ja maalattu yleiseen tapaan punaisella värillä. Paperikaton¹⁵ alle ja 1 ¼ kyynärää¹⁶ korkean kivijalan ylle mahtui alakertaan kaksi eteistä, kuusi kamaria ja kaksi keittiötä sekä yläkertaan kaksi eteistä, iso koulusali ja viisi kamaria. Rakennus oli 18 kyynärää korkea¹⁷, 43 ½ kyynärää¹⁸ pitkä ja 17 ½ kyynärää¹⁹ leveä. Rakennus oli siis korkeana ja pitkänä vanhaa tyyliä, mutta leveys viittasi jo empirestä saatuihin vaikutteisiin. Sen sijaan puhtaammin uutta rakennustapaa oli vuonna 1827 ja 1830 täydennetty siipirakennus.” Tontille rakennettiin samoihin aikoihin myös ulkorakennus, jossa oli iso puuliiteri ja kaksi makasiinia, sekä rakennukset saunalle, mallashuoneelle ja käymälälle. Lisäksi tontilla oli ulkorakennus jossa oli talli, navetta, sekä niiden välissä sijaitseva lato.²⁰

Kuva 28 Köyhäintalon ryytimaat vuoden 1839 asemakaavakartan mukaan. Kuvan keskivaiheilla pieni rakennus, jonka paikalla perustukset kuvassa 32.

¹⁴ 0,67ha

¹⁵ Ilmeisesti huopakatto, ruotsin sanasta *papptak*.

¹⁶ 163cm

¹⁷ 10,7m

¹⁸ 25,8m

¹⁹ 10,4m

²⁰ Mäkelä 1985

”Vuonna 1827 köyhäinlaitoslautakunta halusi kaupungin uuden köyhäinlaitojärjestyksen mukaisesti lunastaa talon läheisyydestä ryytitarhaa ja perunanviljelyä varten sopivaa maata. Kaupunginvanhemmat ehdottivat Wägagrenin peltoa. Sinne johti köyhäintalosta vanha huonokuntoinen tie. Seuraavana vuonna kaupunginvanhimmat jopa suostuivat siihen, että epätasainen ja erittäin kivinen tie tasoitettiin kaupungin kustannuksella. Lisäksi luvattiin kaivaa alueelta oja johtamaan vedet rumpua myöten maantien alitse ja siitä edelleen kaupungin koilliskulmalla virtaavaan ns. Maran laskuojaan.”²¹

Kuva 29 Inventointialue ilmakuvassa vuodelta 1972. Maisema on yhä avoin ja Rotkirchin puutarha on viljelykäytössä.

Näyttävä ja edustava köyhäintalo koettiin liiankin hyväksi tarkoitukseensa, minkä vuoksi sitä käytettiin myös muihin tehtäviin. Vuonna 1849 köyhäinlaitos sai väistyä rakennukseen siirtyvän teknisen triviaalikoulun alta.²²

Vuonna 1852 rakennukset tuhoutuivat kaupungin palossa. Vuonna 1864 lahjoitusmaiden huutokaupassa myytiin köyhäinlaitoslautakunnan puolesta sen Wägagrenin pellolla sijainneen ryytimaan käyttöoikeus. Sen jälkeen palsta ehti vaihtaa lukuisia kertoja haltijaansa ennen kuin kaupunki vuonna 1950 lopetti lahjoitusmaiden vuokraamisen.

Kaupungin palon jälkeen köyhäintalon ryytimaan luoteisosaan nousi perinteinen pohjalaistalo, jonka pihapiirissä oli useita ulkorakennuksia. Talo esiintyy vielä 1970-luvun ilmakuvissa, mutta on sittemmin purettu.

3.6.1. Nykytila

Köyhäintalon käytössä 1800-luvun alkupuolella olleiden alueiden alkuperäisestä viljelypalstajasta on vielä 1970-luvun ilmakuvassa hahmotettavissa jäänteitä. Paikan päällä oli lähes mahdoton tehdä havaintoja runsaan

kasvillisuuden vuoksi. Köyhäintalolta silloiselle Itäiselle Maantielle viennyt tietä ei niittyalueella tiheän vesakon vuoksi pysty erottamaan. Louhikkoisen Tuulimyllymäen osuudelta se kuitenkin on yhä ainakin traktorilla kuljettava.

Postikadun varressa on 1839-vuoden kartan mukaan ollut useampiakin rakennuksia,

Kuva 30 Ilmakuvassa vuodelta 1935 näkyy paikalle palon jälkeen noussut pohjalaistalo ja siihen kuuluneita ulkorakennuksia. Oikeassa alareunassa rakennus, jonka kohdalta löytyi kuvan 31 perustukset.

²¹ Piispala 2004

²² Mäkelä 1985

kooltaan päätellen lähinnä makasiini- tai latotyyppiä. Näistä on perustusten jäänteitä yhä erotettavissa muusta maastosta, joskin ne ovat vesakon peitossa.

Palon jälkeen rakennetun pohjalaistalon lähiympäristössä erottuu pusikoituneessa maastossa yhä rakennusten kivijalkojen jäänteitä. Muun muassa humala, suopayrtti ja syreeniaidanne, sekä louhikkoon unohtuneet reen jalakset, vihjaavat täällä eletystä elämästä.

Kuva 31 Kivistä ladotut perustukset.

Kuva 32 Perustukset paikalla, jolla jo 1839 vuoden kartassa näkyy olleen pieni rakennus.

Kuva 33 Inventointialue C.V. Gyldenin asemakaavakartan mukaan, asemoituna Vaasan kaupungin pohjakarttaan. Kaaviosta ilmenee sinisellä merkattuina alueelta löytyneet, nykypäivään säilyneet rakenteet tai niiden osat.

4. Kiista hovioikeudenpresidentin puutarha-alueen omistuksesta

Kiista puutarhapalstan omistusoikeudesta on jatkunut ratkaisemattomana Vaasan kaupungin ja valtion välillä aivan nykypäivään saakka.

Alue kuuluu alun perin ns. lahjoitusmaihin, jotka Ruotsi kruunu lahjoitti Vaasan kaupungille kaupungin perustamisen yhteydessä.

Tilanne oli ongelmaton Vaasan paloa seuraavaan uuteen Vaasaan siirtymiseen saakka, jolloin Hovioikeus muutti pois Vanhasta Vaasasta. Uuteen Vaasaan muuton jälkeen vanhat lahjoitusmaat siirtyivät perintönä uuden kaupungin omistukseen; kaupunki jatkoi niiden vuokraamista veroa vastaan viljely- ja laidunmaiksi. Vuonna 1876 laadittiin ensimmäinen kaupungin tilusten vuokraluettelo, joihin myös hovioikeudenpuutarhan alue kuului. Tässä yhteydessä kaupunki lähetti myös ensimmäisen kunnallisverolipun Vaasan Hovioikeudelle. Hovioikeudenpresidentti ei kuitenkaan suostunut maksamaan veroa ja anoi sen kumoamista, viitaten siihen, ettei kaupungin rahatoimikamarilla ollut oikeutta veronkantoon kyseiseltä alueelta, alueen kuullessa valtiolle. Maistraatti ei anomukseen suostunut.

Verovapautusta anoessaan vuonna 1876 silloinen hovioikeudenpresidentti viittasi siihen, että alue oli lunastettu julkisilla varoilla hovioikeudenpresidentin viranhaltijan käyttöön, tulkiten täten, että alue kuuluisi valtiolle.

Kiistan jatkumisen syynä on ilmeisesti se, että ajoittain on tulkittu Vaasan kaupungin myyneen alueen omistusoikeuden Vaasan Hovioikeudelle kun taas toisaalta väitetään kaupungin luovuttaneen alueen käyttöoikeuden hovioikeudenpresidentin viranhaltijalle.

Vuonna 1945 Vaasan Asevelihuolto anoi oikeusministeriöltä hovioikeudenpresidentinpuutarhan alueen luovuttamista asutustarkoituksiin rintamamiehiä varten. Oikeusministeri Urho Kekkosen allekirjoittaman vastauskirjeen mukaan Vaasan hovioikeudenpresidentillä oli edelleen oikeus saada palkkaetuna viljellä Vanhassa Vaasassa sijaitsevaa maa-aluetta, joten Asevelihuollon anomus hylättiin. Oikeusministeriön akti A.D 408/90 1944 sisältää erilaisia asian käsittelyyn liittyviä asiakirjoja ja niiden jäljennöksiä, mm. vaasan Asevelihuolto ry:n kirje valtioneuvostolle 20.6.1944, jossa väitetään kaupungin porvariston lausunnossa vuodelta 1863 todettavan, ettei puutarha kuulu Vaasan kaupungin alueisiin. Todellisuudessa lausunnossa todetaan vain hovioikeudenpresidentin oikeus käyttää sitä palkkaetunaan.²³

Kauppakirjat kyseessä olevasta kahdesta vuokrapalstasta tehtiin vuonna 1821 vallitsevan käytännön mukaisesti alueen edellisten vuokralaisten kanssa. Toinen heistä oli Reinin perikunta. Lunastuksen myötä alueen käyttöoikeus siirtyi hovioikeudenpresidentin viranhaltijan käyttöön.

Hovioikeudenpresidentin käyttöoikeus alueeseen virkansa tuomana luontaisena jatkui aina vuoteen 1950. Tämän jälkeen aluetta vuokrattiin kolmen vuoden ajan sepänkyläläiselle Karl Olof Holmille.

Vuonna 1953 kaupunki päätti lahjoitusmaiden vuokraamisen lopettamisesta, lukuun ottamatta niitä maita joille oli rakennettu ennen vuotta 1920.

²³ Vaasan Hovioikeuden Veto-akti 76/1868 Ecd 670, Vaasan maakunta-arkisto

Lähdeluettelo:

- Aalto, Anna-Kaisa: *Vanhan Vaasan Valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen inventointi*, Vaasan kaupunkisuunnittelu, 2008
- Harju, Virpi: *Themiksen temppeli – Vanhan Vaasan hovioikeudentalo Kustaa III:n valistuspyrkimysten dokumentti*, Jyväskylän yliopisto, 1997
- Hartvik, Pia; Öst, Susanne: *Vanha Vaasa - rakennushistoriallinen tutkimus*, Pohjanmaan museo, 2009
- Mäkelä, Anneli: *Vaasan historia III, 1809-1852*, Vaasan kaupunki, 1985
- Piispala, Eija: *Hovioikeuden puistot ja ryytimaat – Vihreää arkkitehtuuria Pohjanmaalla, Länsisuomen ympäristökeskus*, 2004
- Piispala, Eija: *Vanhan Vaasan puutarhojen ja puistojen historiaa*, Länsisuomen ympäristökeskus, 2002
- Vaasa – Kulttuuriympäristöselvitys*, Vaasan kaupunkisuunnittelu, 2010
- Rantala, Erkki, toim, *Vaasan Hovioikeus 1776-1976 – kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta*, Vaasan Hovioikeus, 1976
- Spoof, Lena: *Vanha Vaasa Palossa säilynyttä kaupunkia*, Vaasan kaupunkisuunnitteluvirasto, 1987

Kuvaluettelo:

- Inventointivalokuvat: Ruusa Viljanen Rossi, jollei muuta mainita
- Ilmakuvat: Vaasan kaupunki
- Kuvat nro. 1-2, 12,16: Pohjanmaan museo
- Kuvat nro. 3, 13, 15, 23, 28: Piispala 2004
- Kuvat nro.9-12 Kansallisarkisto, www.arkisto.fi
- Kuva nro.14 Mäkelä 1985